

דף שבועי

בס"ד

פרשת תצוה, תשפ"ה, מספר 1609

ישועה פלאית ושתדלנות פוליטית בסיפור המגילה איילת סידלר

צו המן נשלח ב"ג בניסן (ג:יב). תגובת האבל של מרדכי סמוכה לשליחת הצו, ולאחר שלושה ימי צום הגיעה אסתר אל המלך למשתה ראשון ולמחרת למשתה שני. תליית המן נעשתה, אם כן, ימים ספורים בלבד לאחר שליחת הצו להשמדת היהודים.³ התאריך המצויין במגילה לשליחת איגרת מרדכי, המעניקה ליהודים זכות להגנה עצמית, הוא כ"ג סיון (ח:ט), למעלה מחודשיים לאחר קיום המשתה השני ותליית המן.⁴ יש להניח, שעם קבלת ההיתר מהמלך "וְאַתֶּם כָּתְבוּ עַל הַיְהוּדִים פְּטוּב בְּעֵינֵיכֶם" (ח:ח) הזדרז מרדכי לשלוח את איגרתו, על מנת להבהיר שדמם של היהודים לא הופקר. קריאת שלושת האירועים – תליית המן, מינוי מרדכי ואיגרת מרדכי השנייה – יוצרת תחושה של רצף אירועים ניסי ומופלא, אך עיון בתאריך וכן חלוקת המסורה מלמדים על המרחק בין שני האירועים הראשונים שהתרחשו ביום אחד, לבין תחנוניה של אסתר לפני המלך וכתובת האיגרת שאירעו כחודשיים לאחר מכן.

כאמור, ההפרדה בין שני החלקים קשורה גם בתוכנם. בכיה ותחנוניה של אסתר בפרק ח' (ג:ו) שונים מאוד מן הפסוקים בפרק ז' ובתחילת פרק ח' המתארים את הצלחתה המסחררת – תליית המן, זכייתה בבית המון, ומינויו של מרדכי למשנה למלך. עיון בדברים שאומרת אסתר למלך מראה שהם דרמטיים ועוצמתיים יותר מדבריה אל המלך במשתה השני. אסתר נופלת לרגלי המלך, בוכה ומתחננת. הלשון הנוסחתית בפנייתה אל המלך, המכילה בדרך כלל שני מרכיבים ('אם על המלך טוב', 'אם מצאתי חן בעיניו'), מכילה כאן ארבעה מרכיבים: [1] "אם על המלך טוב" [2] "וְאִם מְצָאתִי חֵן לְפָנֶיךָ" [3] "וְכִשְׂר הַדְּבָר לְפָנֶיךָ" [4] "וְטוֹבָה אֲנִי בְּעֵינֶיךָ" (ח:ה). דבריה הדרמטיים מבטאים קושי קיומי: "כִּי אֵיכָכָה אוֹכַל וְרֵאִיתִי בְּרָעָה אֲשֶׁר יִמְצָא אֶת עַמִּי וְאֵיכָכָה אוֹכַל וְרֵאִיתִי בְּאֲבָדֵן מוֹלְדֹתַי" (ח:ו).⁵ הופעת השרביט בפסוקים אלה

היעדרו של הקב"ה מסיפור המגילה מעסיק פרשנים וחוקרים. אחת מן הדרכים להנכיח את ההשגחה הא-לוהית בסיפור המגילה היא באמצעות תיאור מפלתם המוחלטת של אויבי היהודים, ומולה הצלחתם המהירה והעוצמתית של היהודים. תיאור זה מעניק תחושה של נס ופלא, וממילא של מעורבות א-לוהית בהתרחשות. בדברים הבאים אעסוק בשני מוקדים שניתן לזהות בהם את מגמת המגילה להבליט את הפן הניסי בישועה, ובמקביל להשאיר מקום משמעותי למאמץ האנושי המתבטא בשתדלנות פוליטית המובילה לישועה זו.

המוקד הראשון הוא תיאור המשתה השני שבו אסתר חושפת בפני אחשוורוש את מזימת המן. משתה זה מהווה נקודת מפנה באשר לגורל היהודים במגילה. ברצף של פסוקים (ז:ג-ז) מתארת המגילה את אסתר מאשימה את המן ברצון להשמיד את עמה, ובעקבות דבריה את צו המלך לתליית המן. מיד לאחר מכן מתוארת עליית מרדכי לגדולה, מינויו על ידי אסתר על בית המן (ח:א-ב), ובצמוד פנייתה של אסתר למלך שבעקבותיה מרדכי שולח איגרת המתירה ליהודים להגן על עצמם (ח:ג-ד).

חלוקת הפרקים מפרידה בין תליית המן בסוף פרק ז' למינוי מרדכי בתחילת פרק ח', וכך גם חלוקת המסורה, זאת למרות הצהרת המגילה על סמיכות האירועים: "בַּיּוֹם הַהוּא נָתַן הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוּשׁ לְאַסְתֵּר הַמֶּלֶכָה אֶת בֵּית הַמֶּן... וּמְרַדְכִי בָּא לְפָנֶיךָ" (ח:א). ייתכן שחלוקה זו באה להבליט את תליית המן כשיא הפרק, או לקשר בין מינוי מרדכי לשליחת האיגרת על ידו לאחר פנייתה החוזרת של אסתר למלך. בנוסף להפרדה זו, יוצרת המסורה הפרדה נוספת בין מינוי מרדכי לבין פנייתה של אסתר למלך ושליחת האיגרות שלאחריה.² הפרדה זו עשויה לנבוע מפערי זמן ותוכן בין החלקים המתגלים בעיון מדוקדק יותר בפסוקים. אתיחס תחילה לפער הזמנים.

3 על פי אסתר רבה ח, ז שלושת ימי הצום התקיימו ב"ג - ט"ו בניסן; משתה ראשון בט"ו בניסן (שם ט:ב) ושני בט"ז בניסן (שם י:ח).

4 המהר"ל מונה שבעים יום בין תליית המן לאיגרת מרדכי, ומסביר את הצורך בימים אלו. ראו בביאורו למגילה, אור חדש פרק ח, ט.

5 דבריה אנלוגיים לקריאת הייאוש של יהודה בסוף נאומו ליוסף, ויוצרים השוואה בין מצוקתה אל מול אחשוורוש

* ד"ר איילת סידלר, מרצה בביה"ס ללימודי יסוד ובמדרשה, אוניברסיטת בר-אילן, מפמ"ר תנ"ך בחמ"ד.

1 כל ההפניות במאמר זה הם ממגילת אסתר, אלא אם כן צוין אחרת.

2 המנהג ברוב קהילות ישראל הוא שכל י"ח הפרשיות במגילה הן סתומות. בכתיבי יד מצויות חלוקות אחרות. במקראות גדולות "הכתר" מופיעה פרשה פתוחה בסיום פרק ז' וסתומה לאחר פסוק ב בפרק ח'.

א-לוהי: "וַיְהִי כַשְׁמַע כָּל מַלְכֵי הָאָמְרִים... אֲשֶׁר הוֹבִישׁ ה' אֶת מִי הַיַּרְדֵּן מִפְּנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל... וַיִּמַּס לְבָבָם וְלֹא הָיָה בָּם עוֹד רוּחַ מִפְּנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל" (יה' ה:א).

בכל המקרים הללו הפחד מפני ישראל קשור בניסים הגדולים שעשה להם ה'. אם כן, גם הפחד הגדול מפני היהודים במגילה עשוי לרמז על הסיוע הא-לוהי שזכו לו היהודים.

רק בפסוקים ג-ד אנחנו מתוודעים לגורם האנושי מאחורי ניצחון היהודים והפחד מפניהם. "וְכָל שָׂרֵי הַמְּדִינֹת וְהָאֲחַשְׁדָּרְפָּנִים וְהַפְּחוֹת ... מִנְשָׂאִים אֶת הַיְּהוּדִים כִּי נָפַל פָּחַד מִרְדְּכֵי עֲלֵיהֶם" (ט:ג). הפחד ממרדכי קשור בכוח הרב שהוא צבר: "כִּי גָדוֹל מִרְדְּכֵי בְּבֵית הַמֶּלֶךְ וְשָׁמְעוּ הוֹלָךְ בְּכָל הַמְּדִינֹת". המילים החותמות את הפסוק מרמזות על תהליך התבססותו של מרדכי "כִּי הָאִישׁ מִרְדְּכֵי הוֹלָךְ וְגָדוֹל" (ט:ד).

סדר המאורעות הוא כדלקמן: מרדכי צובר כוח רב, המנהיגים במדינות השונות חוששים ממנו ודואגים לכך שאנשיהם יעמדו לצד היהודים ב"ג באדר פן יבולע להם, פחד היהודים נפל על העמים; ונהפוך הוא – אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם. גם במקרה זה, התיאור המרמז על ניסיות התהליך קודם לתיאור הגורם האנושי והפעילות הפוליטית העומדת מאחוריו.

המגילה מנסה בשני מוקדים לעצב תמונת ניצחון ניסית: בתיאור מפלתו המהירה של המן והחלפתו במרדכי ובאיגרתו, ובתיאור הצלחתם של היהודים במלחמתם באויביהם. במקביל לתיאור הניסי, המגילה מותירה על כנה את הפעולות הפוליטיות שנקטו אסתר ומרדכי כדי להביא לניצחון. מסתבר כי המגילה אינה רואה סתירה בין השניים! בכך היא מזמינה אותנו להכיר ביד ההשגחה הפועלת לישועת ישראל, ולהתמיד בפעילות האנושית כאחת.⁸

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
f הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

– "וַיֹּשֶׁט הַמֶּלֶךְ לְאַסְתֵּר אֶת שְׂרָבֵט הַזָּהָב" (ח:ד) – עשויה לרמז, על פי חוקי המגילה (ד:יא), שאסתר נכנסה שוב אל המלך מבלי שנקראה.⁶

מסתבר, אם כן, שלאחר תליית המן ומינוי מרדכי נעצר תהליך הישועה. עצירה זו נבעה מחוסר רצון או חוסר יכולת של המלך לבטל את איגרת המן. חוסר רצונו יכול היה לנבוע מהפסד הממון שהבטיח לו המן כתוצאה מהשמדת היהודים. חוסר היכולת לבטל את הגזירה נלמד מתשובת המלך לאסתר. לבקשת אסתר: "כִּתְבָּ לְהִשִּׁיב אֶת הַסְּפָרִים" (ח:ה), ענה המלך: "כִּתְבָּ אֲשֶׁר נִכְתָּב בְּשֵׁם הַמֶּלֶךְ וְנִחַתוֹם בְּטַבְעַת הַמֶּלֶךְ אֵין לְהִשִּׁיב" (ח:ח). המלך מכריז שלא ניתן לבטל את איגרת המן, ובנדיבותו הוא מעביר את הכדור למגרשם של מרדכי ואסתר ומאחל להם הצלחה רבה: "וְאַתֶּם כְּתָבוּ עַל הַיְּהוּדִים פְּטוֹב בְּעֵינֵיכֶם" (שם). ואכן, מרדכי בחוכמתו הוציא צו המתיר ליהודים להגן על עצמם.

נוכל לומר, שהמגילה מזמינה קריאה המסמיכה בין נפילתו המהירה של המן לאחר שליחת האיגרת להשמדת היהודים, לבין עלייתו של מרדכי ושליחת איגרת נגדית, ובכך יוצרת תחושה של נס המלמד על מעורבות א-לוהית בהתרחשויות. עיון נוסף בפסוקים מגלה שההתרחשות לא הייתה מהירה עד כדי כך, ונדרש עוד מאמץ פוליטי רב מצידה של אסתר על מנת להביא לתוצאות הרצויות.

המוקד השני שבו אעסוק הם פסוקי הניצחון של היהודים על אויביהם בתחילת פרק ט'. כפי שנראה, פסוקים אלו מתארים ציר זמן הפוך – מן הסוף להתחלה. מגמת היפוך האירועים היא הדגשת הפן הניסי בניצחון זה.

ראשית הכתוב מתאר את "ג באדר כיום" אֲשֶׁר הִגִּיעַ דָּבַר הַמֶּלֶךְ וְדָתוֹ לְהַעֲשׂוֹת" (ט:א). יום זה יועד לקיומם של שני צווים: צו המן המתיר להשמיד, להרוג ולאבד את היהודים, וצו מרדכי המתיר ליהודים להשמיד, להרוג ולאבד את מבקשי רעתם. הכתוב מציין מייד שביום שבו "שָׁבְרוּ (=קיוו) אֵיבֵי הַיְּהוּדִים לְשִׁלוֹט בָּהֶם", ביום זה "וְנִהְפְּוּ הוּא אֲשֶׁר יִשְׁלְטוּ הַיְּהוּדִים הַמָּה בְּשִׁנְאֵיהֶם" (שם).

הפועל הפ"ך בתנ"ך קשור פעמים רבות בהתערבות א-לוהית בישועה או בפורענות, והביטוי "וְנִהְפְּוּ הוּא" עשוי לרמוז כאן להתערבות א-לוהית זו.⁷

כיצד קרה היפוך זה? ההסבר למהפך מצוי בפסוק ב: "וְאִישׁ לֹא עָמַד לְפָנֵיהֶם כִּי נָפַל פָּחַדָם עַל כָּל הָעַמִּים". הביטוי "נפל פחדם" מופיע פעם נוספת בתהלים: "שָׁמַח מְצָרִים בְּצִאתָם כִּי נָפַל פָּחַדָם עֲלֵיהֶם" (קה:לח). פחד ישראל על העמים משמש מוטיב חוזר במילים דומות, אך לא זהות, בתיאור כיבוש הארץ בימי יהושע בפי רחב: "וַיִּמַּס לְבָבָנוּ וְלֹא קָמָה עוֹד רוּחַ בְּאִישׁ מִפְּנֵיכֶם כִּי ה' אֶל־לְהִיכֶם הוּא אֶל־לְהִים בְּשָׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתַּחַת" (יה' ב:יא), וכן בתגובת העמים לנוכח כיבוש הארץ בסיוע

לבין מצוקתו של יהודה אל מול השליט המתעלל בהם: "כִּי אִיךָ אֶעֱלֶה אֶל אָבִי וְהִנֵּנִי אֵינֶנּוּ אֶתִּי פֶן אֶרְאֶה בְּרַע אֲשֶׁר יִמְצָא אֶת אָבִי" (בר' מד:לד).

6 כך רלב"ג בפירושו לפסוק ג' בפרק. השרביט מופיע במגילה שלוש פעמים בלבד: בתיאור חוק הכניסה אל המלך (ד:יא); בהושטת השרביט לאסתר כשהופיעה לפני המלך מבלי שנקראה (ה:ב); וכאן בתיאור תחנוניה למלך.

7 ראו בר' יט:כה ובחזרות הרבות על מהפכת סדום במקרא (לדוג' יש' יג:יט; יר' נ:מ), בתיאור ניסי מצרים (לדוג' שמ' ט:יט ובתה' קיד:ח) ועוד.

8 בהקשר זה מן הראוי לצטט את קויפמן בספרו **תולדות האמונה הישראלית** (ח, עמ' 445 – 447): "מחבר ספר אסתר מביא לידי שיא את האידיאה של אצבע אלוקים הנעלמה. פועלת בו השאיפה... לעצב את סיפורו כסיפור אנושי בלבד, אבל היהדות הרי תפסה את מעשה פורים כנס, ואין יסוד לפקפק שזהו גם תפיסתו של המספר".